

PUTOPISNE REFLEKSIJE IVANA MILČETIĆA: MEĐU HRVATIMA MORAVSKE, DONJE AUSTRIJE I ZAPADNE UGARSKE

JADRANKA GRBIĆInstitut za etnologiju i folkloristiku
Šubićeva 42, 10000 Zagreb**UDK:** 39:323.15(=163.42)Milčetić, I.(091)

Kategorija: Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 15.6.2006.

Prihvaćeno: 15.10.2006.

"Kada sam se približavao Frjelištorfu, bijah nekako uzbuđen. Uznemiravahu me pitanja: Kako se održaše ti naši zapušteni zemljaci? Osjećaju li svoju narodnost? Kako će me dočekati? U mojoj se glavi tada razvijahu strašne slike iz prošlosti našeg naroda, koji se u silnim gomilama selio iz srpskih i hrvatskih krajeva na sjever, u Ugarsku, u Austriju, među tuđe narode, da ga u tuđini malo po malo nestane" (Milčetić, 1895).

Sveukupni znanstveni rad Ivana Milčetića (1853.-1921.), njegovi su biografi podijelili u nekoliko većih cjelina: jednu čine književnopovijesni radovi, drugu filološka istraživanja, treću radovi s područja etnologije i folkloristike. Milčetićev etnografsko-folkloristički rad vrijedan je doprinos razvoju etnološke misli u Hrvatskoj te ga se smatra jednim od utemeljitelja hrvatske etnologije kao samostalne znanosti. U prilogu se komentiraju njegovi pogledi na "narodopis", potom nastojanja oko koncepcije prvoga etnološkog časopisa u Hrvatskoj Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena, koji je rezultat njegove razrađene koncepcije znanstvenoga rada uopće, te etnološki i folkloristički radovi, s posebnim osvrtom i etnološkom analizom putopisnih refleksija o moravskim, donjoaustrijskim i zapadnougarskim Hrvatima, koje je pohodio 1895. i 1898. godine.

Gljučne riječi: gradišćanski Hrvati / Ivan Milčetić / identitet

I.

Unatoč tomu što u brojnim putopisima, biografijama i autobiografijama, pismima, izvještajima, ljetopisima i raznim drugim dokumentima te književnim djelima prijašnjih stoljeća ima podosta raznovrsne etnografske građe, tek se prvih desetljeća 19. st. usmjerava zanimanje tadašnjih intelektualaca na sadržaje života i kulture seoskoga stanovništva.

Prvi poziv na zapisivanje narodnih pjesama uputio je godine 1813. biskup zagrebački Maksimilijan Vrhovec svećenicima svoje biskupije. Bio je to prvi organizirani folkloristički pothvat u Hrvata (Belaj, 1998:347). Nedugo zatim Ljudevit Gaj objavljuje upitnicu za skupljanje folklorne i etnografske građe, koja se u duhu tadašnjega vremena nazivala "narodno blago". Bila je to upitnica od 73 pitanja o predajama, toponimima, nadimcima, narodnim imenima za biljke, nebeskim tijelima, o poslovicama i pjesmama (Belaj, isto).

Sredinom 19. st. Stanko Vraz je izradio prva pravila za zapisivanje i opisivanje folklornih sadržaja i života na selu. U njima je razradio metode terenskoga rada (metodu intervjua i opservacije kojima se etnologija i njoj srodne znanosti i znanstvene discipline koriste i danas). Pokušao je organizirati i mrežu suradnika na što širem južnoslavenskom području. Nastojao je da glavni suradnici budu zapisivači sa sela, dakle pismeni seljaci i seoski intelektualci (prije svega učitelji i svećenici) (Čulinović-Konstantinović, 1979:68). (Zanimljivo je da je otprilike pola stoljeća kasnije Anutun Radić slično razradio svoju etnografsku metodu terenskoga istraživanja).¹

Pismeni seljaci i seoski intelektualci (dakle *insajderi* opisivane kulture, tj. oni koji su u njoj živjeli i participirali) te znanstvenici i stručnjaci raznih struka odazvali su se pozivima na suradnju u Vrhovcu, i Gaju, i Vrazu, no i ostalim pozivima koji su uslijedili. Njihovo zanimanje se postupno proširilo s užega područja folklornoga nasljeđa na druge oblike i sadržaje tradicijske kulture. No, pravi znanstveni rad oblikovao se tek osnutkom kulturnih i znanstvenih institucija. Jedna od njih bila je Matica ilirska, osnovana 1842. god. u Zagrebu, a preimenovana u Maticu hrvatsku godine 1874. (Bratulić, 1997:6-7). Ova je institucija bila ne samo pokretač etnografskoga rada nego je i pohranjivala rukopise koje su pisali seljaci i seoski intelektualci, te pomagala njihovo publiciranje.

Nadalje, osnivanjem Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (danas: Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti) godine 1866. Hrvatska je dobila središte iz kojega se planski i sustavno organizirao znanstveni rad.

Djelatnost Akademije u trima odborima (Odboru za izdavanje historijsko-juridičkih spomenika, Odboru za sabiranje podataka o potresima u domovini i Odboru za galeriju slika) odvijala se, između ostaloga prema poticanju na pisanje znanstvenih i stručnih radova i poticanju na istraživački, terenski rad u području "narodoznanstva".

Istodobno se otkupom rukopisa s opisima sadržaja tradicijske kulture i zapisa usmene književnosti stvarao fond rukopisnoga arhiva. Godine 1888. pri Akademiji je osnovan *Odbor za sabiranje spomenika tradicionalne literature* (poslije *Odbor za narodni život i običaje*, poslije Etnološki zavod, danas Odsjek za etnologiju). Franjo Rački, Matija Valjavec, Natko Nodilo, Tadija Smičiklas i Tomo Maretić bili su prva skupina koja je, podržavana općim afirmativnim stavom Akademije, počela inicirati etnografska istraživanja i zapisivanje folklorne građe te znanstveni rad. Franjo Rački je predložio osnivanje *Folkloriskog zbornika*. Prvi je svezak tiskan 1896. god. pod naslovom *Zbornik za narodni*

¹ O Radićevoj etnografskoj metodi terenskoga rada opširno u: Čapo Žmegač, 1997:9-33.

život i običaje Južnih Slavena, a uredio ga je Ivan Milčetić (Čulinović-Konstantinović, 1979:69-70; Belaj, 1998:350).

Ivan Milčetić je rođen 1853. godine u selu Milčetići (općina Dubašnica) na otoku Krku. Osnovnu talijansku školu završio je u gradu Krku, a gimnaziju u Rijeci. Studirao je slavistiku u Zagrebu i Pragu. Radni je vijek proveo kao profesor u gimnazijama u Splitu, Zagrebu i Varaždinu, gradu u kojem je proveo najveći dio života. Prvi put je došao u Varaždin 1880. godine. Od toga razdoblja započinje njegov kontinuiran rad posvećen književnoj historiografiji, filologiji i folkloristici. Politički stavovi, opozitni spram aktualne vlasti, često su ga usporavali u napredovanju. Više je puta premještan (primjerice uz Varaždina u Rijeku, pa opet u Varaždin).

Godine 1893. izabrala ga je Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (JAZU) za dopisnoga člana ondašnjega "Historično-filologičkoga razreda".

Osim rada u nastavi i znanstvenoga rada bio je osnivač ili suosnivač i aktivan član mnogih kulturno-umjetničkih i građanskih udruga: od čitaonica, dramskih, pjevačkih društava, planinarskih... (*Ljetopis...*, 1924:82-83). Umro je u Varaždinu godine 1921. (*Ljetopis...*, 1924:93.)

II.

Milčetićeve biografije dijele njegovo sveukupno znanstveno djelo u nekoliko većih cjelina. Tako Musić spominje književno-kulturno-historijsku i gramatičku cjelinu, potom cjelinu koja se odnosi na Milčetićeve radove oko izučavanja glagoljice, te napokon "folklor-sku" (*Ljetopis...*, 1924:85). Noviji Milčetićeve biografije slično sažimlju njegov sveukupni rad u tri cjeline: prvoj pripadaju književno-povijesni radovi, drugoj istraživanja s područja filologije, a trećoj radovi s područja folkloristike (Nikočević, 1984:93).

Kao dopisni član Historično-filologičkoga razreda JAZU Ivan Milčetić je bio, kako je spomenuto, zbog svoga zanimanja za etnološko-folkloristički rad, tj. "narodopis", kako je Milčetić nazvao ovaj segment znanstvenoga rada, u *Odboru za sabiranje spomenika tradicionalne literature* izabran 1895. god. za prvoga urednika prve knjige *Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena*, tj. prvoga broja prvoga hrvatskog etnološkog časopisa.

O svojem zanimanju za "narodopis" sam je napisao: "Uvijek se zauzimah oko narodopisa onako diletantski (stručnjaka etnografa još u nas nema), kako je to već moguće profesoru koga je udes prikovao za provincijski grad, gdje redovito predaje sedamnaest filologičnih ura na tjedan, imajući na stolu bez prestanka gomilu zadaća za ispravljanje, a prisiljen da se još bavi i oko svoga gospodarstva" (Nikočević, 1984:94). Bez obzira na ovo, kako sam Milčetić kaže, diletantsko zanimanje, etnološku je znanost doista zadužio i svojim teorijsko-metodološkim zamislima i terenskim radom, te znanstvenom analizom i interpretacijom vlastitih istraživanja.

Koncepcija sadržaja *Zbornika* određena je na prijedlog Milčetića, Smičiklase i Budmanija. Zajedničkim je dogovorom odlučeno da se neće objavljivati prilozi s

područja prethistorijske arheologije niti pripovijetke, osim onih koje su osobito značajne za narodni život i običaje. No, odlučeno je da će se objavljivati prilozi o običajnom pravu i dijalektologiji.

Oko određivanja naziva bilo je dosta raspravljanja. Milčetić nije bio za naziv *Zbornik za narodni život i običaje*, ali je nadglasan.

Koncepcija *Zbornika* bila je sljedeća: *Zbornik* će imati dva dijela – prvi *antropološki* (analogno tadašnjim uglednim časopisima "Vijesniku bosanskomu" i ruskoj "Živoj starini") i drugi dio pod nazivom *Duševna i društvena narodna svojstva*, što bi obuhvaćalo: stanovanje, nošnju, život u kući i izvan kuće, značaj narodni, jezične osobine, pjesme, glazbu, plesove, narodna vjerovanja, narodnu medicinu, narodne običaje i navike, narodni kalendar i narodno običajno pravo. Milčetić je inzistirao da prilozi moraju biti u obliku rasprava, građe i "sitnica" te "bibliografije slavističkog folkloru".

U "Pripomenku", tj. uvodu prvomu broju, naglasio je kako objavljeni radovi još nisu na razini europske znanosti: "U raspravama viđa se tek početak, koji još nije zasegnuo na prisposobljavajuće polje ove nauke, kako od novijega vremena cvate u Europi" (Pripomenak, 1897:VI), ali će se ubuduće inzistirati da: "... u raspravama dademo čast pravoj i čistoj nauci" (Pripomenak, 1897:VII). S time je u vezi i najavljeno skoro objavljivanje upitnika za skupljanje građe (koji je Milčetić sam mislio sastaviti) te uputa za praćenje rada "suplemenika" i osvrt na sve što se uradilo na polju folkloru u Hrvata, Srba i Slovenaca.

U ovome prvom, ali i u narednim brojevima, sam Milčetić je objavio više etnografskih, etnoloških i folklorističkih opisa i rasprava, pretežno o običajima i vjerovanjima. Ipak, na posebnome je mjestu njegova studija "Koleda u Južnih Slavena", objavljena u 22. broju *Zbornika* 1917. godine.

Ova studija, kako je sam autor napisao, temelji se na "istoričkim vijestima, narodnim pjesmama i običajima našeg vremena" (Milčetić, 1917). Nastoji opisati kolede u svih Južnih Slavena, uključujući i Bugare, te napominje da je još potrebno komparativno istraživanje s Mađarima i Talijanima. Komparira i s ruskim i drugim izvorima. Komentira i oblik koledarskih pjesama, donosi sudove i zaključke znanstvenika o koledi. Ističe prepletenost poganskih i kršćanskih vjerovanja te se suprotstavlja tvrdnji Natka Nodila da je koleda bog ili božica (usp. *Ljetopis...*, 1924:90; usp. *ZbNŽO*, 1917, br. 22; Belaj, 1982:166-167).

Osim etnografskih, etnoloških i folklorističkih opisa i rasprava koje je objavljivao u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena* etnografsku građu nalazimo u Milčetićevim putopisima. Iako ih, naravno, nije pisao s namjerom da budu etnografski (stoga je korpus takve građe nevelik), njegovo zanimanje za pojedine teme nadilazi osnovnu namjenu njegovih putopisa - ovisno o tome kako im se prilazi i kako ih se "čita" s današnjeg aspekta. Tu prije svega dolazi u obzir aspekt suvremene etnologije koja, među ostalim, putopise tretira kao građu i izvor tzv. literarne etnologije (usp. Grbić, 1997). Među njima se ističe putopis o Hrvatima u Moravskoj (koje je obišao 1895. godine, kad je pošao posjetiti "narodopisnu" izložbu u Pragu) te Hrvatima u Donjoj

Austriji i Zapadnoj Ugarskoj, koje je pohodio tri godine poslije (Milčetić, 1973:265-294). No, i u drugim Milčetićevim "putositnicama" također nalazimo etnografsku građu.

Iz nekoliko se razloga Milčetić povukao s uredničkoga mjesta *Zbornika* (razne obiteljske obveze, bolest, nepraktičnost zbog fizičke udaljenosti Varaždina i Zagreba).² Sam je predložio Smičiklasu Antuna Radića za nasljednika, no, čini se, kako je još uvijek smatrao da će on, Milčetić, sastaviti upitnik za skupljanje građe o narodnom životu i običajima (tj. Upitnik za skupljanje narodnoga blaga), što je prethodno trebao učiniti još Tomo Maretić (usp. Nikočević, 1984:95), ali se to nije dogodilo. Naime, to je učinio Radić.

Kad je Antun Radić preuzeo uredništvo *Zbornika* od drugoga broja, u njemu je objavio "Osnovu za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu". Osim upitnika u "Osnovi..." je razložio predmet nove znanosti, tj. narodoznanstva, definirao temeljne pojmove, "narod" i "kultura" te metodu. Jednako je tako zanimljiva njegova dualna socio-kulturna struktura hrvatskoga naroda (kultura gospode i kultura seljaka), njegovo poimanje autohtonosti (autohtono hrvatsko je samo ono seljačko...) (Radić, 1897:1-13). Popularnost njegove "Osnove..." bila je takva da se etnografski terenski rad bez nje nije mogao ni zamisliti i ta se popularnost desetljećima nije smanjivala. Mnogo godina poslije su je prihvatili i školovani etnolozi. Zapravo, istina je da se njegovom upitnicom najveći broj etnologa na terenskom istraživanju koristi i dandanas.

Radićev se metodski postupak svodi na zahtjev da terenska etnografska istraživanja (zapisivanje građe) moraju raditi *insajderi*, tj. oni koji u toj kulturi žive i participiraju – pismeniji seljaci, svećenici, učitelji, đaci, studenti (porijeklom sa sela), eventualno, primjerice, bilježnici i sl., ali svakako oni koji su seoskomu životu bliski i koji u njemu žive. To znači da su to doista tek zapisivači etnografske građe, etnografi, koji nisu kompetentni za znanstvene analize. Sudbina zapisane građe je sljedeća: dolazi u uredništvo, urednik je redigira (odlazi ako treba na dodatna terenska istraživanja da bi provjerio ono što smatra da treba provjeravati ili nadopunjavati), a potpuno druga postava intelektualaca, akademski obrazovanih specijalista, drugim riječima znanstvenika (dakle *outsajdera*), na temelju te građe radi znanstvene interpretacije i analize, tj. kulturološke studije (usp. Čapo Žmegač, 1997:10-14).

Milčetić se s tako postavljenim metodskim zahtjevom nije slagao. On je smatrao da i zapisivanje građe treba povjeriti stručnjacima koji će skupljenu građu sami analizirati i interpretirati. S tim je u skladu sam išao na teren, sam zapisivao etnografsku građu, sam je interpretirao i znanstveno analizirao. Otuda njegov zaključak da je građa u *Zbornicima*, u kojima se počela objavljivati prema Radićevim zahtjevima i u Radićevoj redakciji, nekvalitetna, a urednički posao nesvrshodan: "Moram priznati kako se u nas uopćeno slabo književnici obaziru na ovaj zbornik, u kome ima mnogo pljeve, pa mu se i u krugovima same Akademije mnogo prigovara, ali ima i dobre građe... Ja se nikad ne slagah s načinom sabiranja i metodom koja je poprimljena za obrađivanje po osnovi i

² Zbog propisa Akademije urednikom *Zbornika* mogao je biti netko tko živi (stanuje) u Zagrebu.

pitanjima dra A. Radića. I ja trebam u moje vrijeme da je složim, pa i napisah uvod o tome, nego me pretekao na svoj način mladi dr. Ante Radić, a ja uredih samo prvu knjigu ovog zbornika, dok on postade urednikom, nego ne za dugo vrijeme. Odonda ide sve po tradicionalnoj osnovi, premda s mnogim prigovorima. Urednički posao postao je odviše mehaničan i monoton" (Nikočević, 1984:95).

Ne umanjujući Radićeve zasluge za utemeljenje te jedne, "prve" etnologije (usp. Belaj, 2000:17) – misli se na utemeljenje etnologije u Hrvatskoj kao samostalne znanosti – i daljnji razvoj etnološke znanosti u Hrvatskoj, stječe se dojam da je Ivan Milčetić u utemeljenju nove znanosti ("narodopisa", "narodoznanstva", tj. etnologije) neopravdano potisnut u drugi plan, tim više što je u etnologiji i folkloristici radio dugi niz godina – znatno duže od samoga Radića. Čak se i u etnološkim krugovima Milčetića najčešće povezuje s njegovom studijom o koledama. No, Milčetićevo je uloga u utemeljenju etnološke znanosti važnija. S obzirom na njegov sveukupni znanstveni i kulturni rad, nesretna je činjenica da barem uvod njegova najavljenog upitnika o skupljanju etnografske građe nije, prije stotinjak godina ili ikada kasnije, objelodanjen.

III. MEĐU HRVATIMA U MORAVSKOJ, DONJOJ AUSTRIJI I ZAPADNOJ UGARSKOJ

Milčetićevo se putopisi mogu svrstati u tri skupine: u prvoj su putopisi koji su rezultat njegove političke i kulturno-prosvjetiteljske aktivnosti, u drugoj putopisi nastali na temelju znanstveno-istraživačkih putovanja, a u trećoj turistički (premda se zapravo u toj trećoj skupini nalazi tek jedan putopis) (Rados, 2002:123, 129, 131; *Ljetopis...*, 1924:93-106).³

Teoretičari hrvatske književnosti, a među njima oni koji su se bavili analizom putopisne proze, uglavnom su Milčetića zaobilazili. Prema glavnome Milčetićevom biografu Musiću čak je i sam Milčetić samokritički isticao da "... za opise krajeva nije u sebi osjećao pjesničke žice, a za taj je posao to potrebno, i da se nije ni vježbao u tom stilu" (*Ljetopis...*, 1923:84). Ipak, pojedini što stariji što noviji analitičari objektivno objašnjavaju:

"U vremenu kad je Milčetić objavljivao svoje putopisne tekstove (...) hrvatska putopisna proza razvija se od Pavlinovićevih 'Putnih crta iz Slavonije', pisanih pomalo arhaičnim pučkim jezikom, do Matoševih visoko stiliziranih lirskih impresionističkih pejzaža. Milčetić ne prati tu uzlaznu razvojnu liniju, već je i u svojim ranijim i u kasnijim putopisima ostao blizak prosvjetiteljsko-rodoljubnom putopisu u hrvatskoj literaturi 19.

³ Kronološki: *Putositnice iz Dubrovnika*, 1875., *Putne crtice iz Boke i Crne Gore*, 1876., *Putositnice od Zagreba do Vukovara i Iloka*, 1878., *Iz Krka do Pule*, 1883., *Sava Dunav i Balkan; putovanje među Slovenci, Srbi i Bugari*, 1884., *Izlet Planinarskog društva na Javornicu u Novi*, 1891., *Pohod na Cres* 1883., 1885., *O Moravskim Hrvatima*, 1898., *Među Hrvatima Donje Austrije i Zapadne Ugarske*, 1898., *Crtice iz Njemačkog svijeta*, 1888., *Amo tamo po Istri*, 1908., *Nekoliko uspomena iz Italije*, 1910.

stoljeća" (Rados, 2002:132). Odnosno: "Komentari i zaključci ukazuju na pisca koji slijedi ideologiju hrvatskih romantičarskih putopisaca XIX. stoljeća, utemeljenu na afirmaciji hrvatskih nacionalnih vrijednosti i idejama slavenske orijentacije" (Sapunar, 2002:142).

Nema dvojbe da su Milčetićeви znanstveni putopisi, kojima je opisivao boravak među Hrvatima u Moravskoj, Donjoj Austriji i Zapadnoj Ugarskoj, rezultat etnografskog, lingvističkog i topografsko-statističkog istraživanja u putopisnom obliku, namijenjenom širokoj čitateljskoj publici. "Prosvjetiteljski cilj stjecanja znanja o hrvatskoj kulturi i tradiciji te širenja svijesti o povezanosti hrvatske kulture matičnog i izvanmatičnog prostora bitno određuje piščev diskurs i ostavlja vidljiv trag u strukturi teksta" (Sapunar, 2002:135).

Stoga ih, s obzirom na sadržaj koji govori o činjenicama u krajevima kojima je putovao i o osobnim stavovima, doživljavamo kao prilog istraživanju povijesti te etno-kulturnoga identiteta gradišćanskih Hrvata.

Objavljivani su u časopisu *Vienac zabavi i pouci* tijekom 1898. godine (brojevi: 27, 29, 30-32, 34, 36, 45-46, 48-50, 52), a kao posebno djelo objavljeni su u knjizi *O hrvatskim naseobinama u Moravskoj, Donjoj Austriji i Zapadnoj Ugarskoj. Narodopisne crtice*. Sa 5 slika. Napisao Ivan Milčetić (pretiskano iz *Vienca* 1898.). U Zagrebu. Tisak dioničke tiskare 1899.

Također su više puta u skraćenim ili prilagođenim verzijama pretiskivani u različitim prigodnim izdanjima (primjerice u knjizi: *Gradišćanski Hrvati*, 1973., Pavličević: *Moravski Hrvati*, 1994. i dr.).

REFLEKSIJE O MORAVSKIM, DONJOAUSTRIJSKIM I ZAPADNOUGARSKIM HRVATIMA

Milčetić napominje da ovu skupinu Hrvata, kako kaže, promatra kao jednu "etnografsku cjelinu" jer: "Slična im je sudbina, govore istim jezikom, a bijaše im jednaka i nošnja" (Milčetić, 1973:269). Zanimljivo, slično je, nekoliko desetljeća kasnije, prvi hrvatski profesionalni etnolog Milovan Gavazzi kulturno-geografskom analizom hrvatske seljačke tradicijske kulture postavio teoriju o etnografskim cjelinama, nazvavši ih kulturnim arealima.⁴ A danas moderne teorije identiteta tvrde da se prema istim kriterijima, dakle upravo dijeljenjem povijesne sudbine i zajedničkom kulturom, oblikuju modeli zajedništva i pripadanja, dakle kreiraju i održavaju etno-nacionalne i kulturne granice i identiteti.⁵

⁴ U skladu s tadašnjom europskom znanstvenom terminologijom te kulturno-historijskom metodologijom, koja je ustanovljena početkom 20. stoljeća u kontinentalnoj Europi, te koja je preko zemalja njemačkoga govornog područja ušla, prihvaćena i dalje se razvijala u hrvatskoj etnologiji (Gavazzi, 1978:184-194).

⁵ Primjerice Smith, 1991, ali i dr.

Da su niz stoljeća živjeli zajedno i doista stvorili jednu "etnografsku cjelinu" potkrepljuje činjenica da im je domicilno područje s kojega su iseljavali u nekoliko valova od konca petnaestoga pa do otprilike polovice šesnaestoga stoljeća bilo zemljopisno i kulturološki relativno blisko i kompaktno (to je područje između rijeke Kupe i njezinih pritoka do Save i Une te dijela zapadne Slavonije). Kao tako relativno kompaktna zajednica od oko dvjesto tisuća ljudi naseljenih u dvjestotinjak sela situirani su se i nastavili živjeti i na migratornome području (to je područje od juga današnjega Gradišća do Brna i Bijelih Karpata u Moravskoj i Slovačkoj na sjeveru, od mađarskog Győra na istoku do Beča na zapadu), i koji su se, uzgred budi rečeno, nazivali zapadnougarski, a od 1921. godine zajedničkim imenom gradišćanski Hrvati (Valentić, 1973:15; 1984:10; Pavličević, 1994:37 i dalje; Kučerova, 1998:165-177).

Bitno je napomenuti i to da je za njihovu "cjelovitost" imalo veliko značenje što su po doseljenju i još nekoliko stoljeća nadalje, točnije do raspada Austro-Ugarske Monarhije i Trianonskoga ugovora 1921. godine, živjeli u istoj državi (dakle unutar granica jedne države i istoga državnog uređenja, tj. Austro-Ugarske Monarhije). Kasnijim povijesno-političkim događajima razdijeljeni su u nekoliko država, što znači da su bili razdvojeni fizičkim granicama, čime im je onemogućeno nesmetano komuniciranje i dalje funkcioniranje kao zajednice (primjerice na sajmovima i crkvenim svečanostima što su dotad tijekom kalendarske godine obilato prakticirali). Ujedno su potpali pod totalno različite državne ideologije koje su im u znatnoj mjeri diktirale obrasce svakodnevnoga (pa i blagdansnoga – kao iskoraka iz svakodnevnoga) života. Sve je to s vremenom utjecalo na transformaciju ustaljenih obrazaca tradicijske kulture.

Ivan Milčetić se prvi put susreo s moravskim Hrvatima 1895. godine po povratku s "narodopisne" izložbe u Pragu. Godine 1898. ponovno je boravio u Moravskoj, a tom je prigodom obišao Donju Austriju i Zapadnu Ugarsku.

Vremenski, njegov boravak u Moravskoj nije dugo trajao, čak štoviše riječ je o svega nekoliko dana. Međutim, iz njegovih je bilježaka očito da je za ta putovanja bio odlično pripremljen. Naime, vrlo je dobro poznao dotadašnju literaturu o Hrvatima u tim krajevima (Vulić, 2002:262-265). Tako je čak ispravljao neke ranije objavljene navode te ih kritički razmatrao. Njegovi su itinereri prema tome nastali kombinacijom vlastitih terenskih iskustava i opservacija, te poznavanjem literature.

Lokaliteti koje je na svojim putovanjima obišao su, kako ih autor navodi, sljedeći: u Moravskoj: Novo Sidlo (Nove Sidlo, Neusiedl), Frjelištorf (Frohlichsdorf, danas: hrv. Frielištof / Frelištof, češ. Jevišovka, njem. Frollersdorf), Guttfeld (Gutenfeld, danas: hrv. Dobro Polje, češ. Dobré Pole, njem. Gutfenfeld), Nova Prerava (Nový Prerov, Neu Prerau).

U Donjoj Austriji: Vačice (Feldsberg), Glogovac (Hlohovec, Bischofswart), Poštornja (Poštorna, Unterthemenau), Nova Ves (Oberthemenau, danas: češ. Charvatska Nova Ves).

Ponovno u Moravskoj: Lednice (Eisgrub, danas: Hrvatski Grob, češ. Chorvatsky Grob, njem. Kroatisch Eisgrub; prema D. Pavličeviću (Pavličević 1994:73) ovo selo se ne nalazi u Moravskoj nego u Slovačkoj.

U Zapadnoj Ugarskoj: Šopron (Sopron, Ödenburg), Pruoderštov (Prodersdorf, danas: hrv. Vulkaprodrštof, mađ. Vulkapordany, njem. Wulkaprodersdorf), Rasporak (Drasburg), Pangort (Baumgarten, danas: hrv. Pajngrt, mađ. Sopronkertes, njem. Baumgarten).

Etnografska građa koju je autor zabilježio prema klasičnoj se etnološkoj podjeli može svesti pod sljedeće tematske cjeline: izgled naselja, tradicijska arhitektura, unutrašnje uređenje kuća, nošnja, običaji, ples, crkvene pjesme (jačke) (popis napjeva i notni zapisi), podaci o doseljenu, popis prezimena, jezik i govor. S obzirom na ovo posljednje možemo razlikovati građu o jezično-govornoj situaciji. Tu se podrazumijeva svakodnevna jezično-govorna praksa u obitelji i neformalnoj društvenoj interakciji te status jezika na institucionalnoj razini (crkva, škola, uprava). U vezi s tim dani su podaci o hrvatskim učiteljima i svećenicima (broj učitelja i svećenika, imena, godine službovanja i njihove druge aktivnosti i sl.), zatim o tome u kojim su se selima nastava i bogoslužje odvijali na hrvatskome jeziku, na kojem su jeziku bili za Milčetićeve posjeta i sl., popis knjiga pisanih i tiskanih za moravske, donjoaustrijske i zapadnougarske Hrvate (primjerice: molitvenici, katekizmi, pjesmarice, udžbenici).

IV. JEZIČNO-GOVORNA SITUACIJA

Jezično-govornu situaciju moguće je iz Milčetićevih zapisa sagledati s triju aspekata: s aspekta (objektivnoga) činjeničnog stanja, s aspekta (subjektivnih) stavova govornika spram jezika kojim/a su govorili, te s aspekta (objektivne i subjektivne) Milčetićeve interpretacije prvih dvaju aspekata.

U jezično-govornoj situaciji koju je Milčetić zatekao uočio je prihvatanje prestižnoga idioma (njemačkoga, češkoga, slovačkoga, mađarskoga), višejezičnost, *code switching*, tj. preključivanje ili prebacivanje iz jednoga koda (idioma) u drugi, diglosiju (tj. komplementarne idiome u verbalnoj komunikaciji), te funkcionalnu dvokodnost kao osobiti tip diglosije (primjerice kada se materinski jezik upotrebljava u privatnoj komunikaciji, a nematerinski u javnoj).

Vladala je opća višejezičnost. U Moravskoj su Hrvati govorili hrvatski, češki i njemački, na području Donje Austrije hrvatski, njemački, češki i slovački, a na području Zapadne Ugarske hrvatski, njemački i mađarski.

U Moravskoj i Donjoj Austriji bilo je evidentno da je kolika-tolika simetrična višejezičnost na izdisaju, da vodi u asimetričnu dvojezičnost na štetu materinskoga hrvatskoga jezika i na koncu prema napuštanju materinskoga te preuzimanju nematerinskoga ili čak nematerinskih idioma. Naime, hrvatski jezik (s minimalnim, gotovo zanemarivim varijacijama od lokaliteta do lokaliteta) već je bio postao jezik privatne komunikacije. Povukao se u najintimniju sferu, tj. u obitelj. Milčetić ga čak i

naziva "obiteljski jezik" (Milčetić, 1994:268). U skladu s time bio je i jezik komunikacije u neformalnoj socijalnoj interakciji.

Razlozi za takvo stanje "prirodnoga umiranja" hrvatskoga jezika bili su progresivna asimilacija, tj. kontinuirano smanjivanje broja Hrvata uz potpuni nedostatak ili pak nedostatnu institucionalnu potporu održanju jezika u školi i crkvi, te dominacija službenoga (njemačkoga) jezika u javnoj komunikaciji. Polarizirale su se i generacijske razlike. Starije generacije češće su i bolje govorile materinski jezik od mlađih, a nerijetko se višejezičnost starijih svodila upravo na to da su nematerinske jezike usvajali samo minimalno, odnosno do stupnja koji im je bio dovoljan za svakodnevno poslovanje, koje u uvjetima seoske gospodarske autarkičnosti i nije bilo preveliko (odnose s vlašću obavljali su općinski službenici ili predstavnici sela, a to su bili ugledniji i koliko-toliko obrazovani seljaci koji su služili i kao prevoditelji; često su seljaci potpisivali dokumente koje nisu umjeli pročitati niti razumjeti).

Kao vrstan jezikoslovac Milčetić je također utvrdio kako povlačenje hrvatskoga jezika u privatnu komunikaciju rezultira ne samo kontinuiranim smanjivanjem njegove uporabe (tj. gubljenjem broja govornika) nego i stagnacijom u razvoju. Tako piše: "Hrvatskih knjiga ne razumiju lako, jer ne poznaju naših neologizama, osobito riječi za apstraktne pojmove" (Milčetić, 1994:264).

No i stavovi govornika spram materinskoga jezika upućivali su na generacijske razlike: stariji naraštaji više su cijenili materinsku riječ od mlađih, iako su imali razumijevanja za jezične promjene u vlastitim obiteljima i u široj zajednici. Naime, mlađi ljudi su, da bi mogli napredovati na društveno-gospodarskoj ljestvici (to je prije svega značilo zaposliti se u većim obrtničko-trgovačkim i industrijskim središtima Austrije, dakle na području njemačkoga jezično-govornoga idioma), nastojali biti "dobro integrirani" – dakle, usvojiti prestižni jezik, tj. jezik/jezike dominantne većine. Time se dolazi do jednostavne sheme: "dobrom integracijom" u bržu asimilaciju.

Shema je bila lako provodiva. Naime, kako je Milčetić istražio, pretežno su do početka 19. st. (eventualno u prvoj polovici 19. st.) djelovale hrvatske škole, a u crkvi služili hrvatski svećenici, naravno na hrvatskome jeziku. Od tada se, zbog "nestašice hrvatskih popova" (Milčetić, 1994:251), počinje u crkve uvoditi neki od nehrvatskih jezika uz potporu, zapravo zahtjev ili pritisak vlasti. Tako se ponegdje bez obzira na minimalni broj, primjerice, njemačkih vjernika uvodio u bogoslužje njemački jezik. Individualna su nastojanja učitelja ili svećenika da promijene situaciju (u korist hrvatskoga) uglavnom bila osuđena. "Župnik Kroupa katekizuje u školi češki, služeći se po mogućnosti i hrvatskim jezikom; premda ga Nijemci radi toga crne. U crkvi propovijedaše neko vrijeme češki; tek je bio radi toga tužen u političke i u duhovne vlasti..." (Milčetić, 1994:257).

Zbog toga je dolazilo do potpuno apsurdnih situacija: misa se recimo služila na jednom jeziku, propovijed na drugom; ili: cijelo bogoslužje se vodilo na, primjerice, njemačkom jeziku uz propovijed na češkome, ali su se, recimo, starije generacije

ispovijedale na hrvatskome jeziku, mlađe rjeđe na hrvatskome, češće na češkome, a najčešće ipak na njemačkome.

Na manje formalnim a ipak javnim mjestima Milčetić je uočio kako gospodarski dominantnija manjina nije prisiljena prihvaćati idiom okoline, nego se događa upravo obratno. U konkretnom slučaju, koji Milčetić navodi, riječ je bila o doista svega nekolicini trgovaca i obrtnika njemačke i židovske narodnosti koji su živjeli u hrvatsko-češkom okruženju. Ta je manjina međutim nametnula svoj jezik za komunikaciju. Naravno, u tzv. prirodnim okolnostima (okolnosti bez ikakvih i ičijih presija) to se ne bi moglo dogoditi jer bi se jezična praksa oblikovala u skladu s okruženjem ("išla bi na ruku" većini). No, ovdje je bila riječ o institucionalnoj potpori, dakle potpori vlasti koja je favorizirala svoj jezik, omogućivši nekolicini ljudi da se ne prilagođava, a većini da budu podložni tuđem, odnosno nematerinskom i premda brojčano manjinskom, ipak dominantnom jezičnom idiomu.

Kronološki, Milčetić tvrdi da je od doseljenja pa do početka 19. st. hrvatski jezik bio primaran u komunikaciji, i privatnoj i javnoj. Od tada započinje proces zamjene jezika najprije češkim, kad nastaje tzv. hrvatsko-moravski jezik (Milčetić, 1994:257) te njemačkim kao službenim jezikom regije i jednim od službenih jezika cijele države.

U Zapadnoj Ugarskoj situacija je bila znatno drukčija. U selima s većinskim hrvatskim stanovništvom hrvatski jezik je bio još uvijek prvi jezik komunikacije, privatne i javne. Slijedio je njemački, koji su *željeli* učiti i znati zbog lakšeg zapošljavanja u Austriji, a tek onda mađarski, koji su *morali* učiti jer je bio službeni jezik u tome dijelu Monarhije. Hrvatski jezik uživao je i znatnu institucionalnu potporu. Naime, u školama je nastavni jezik bio hrvatski (učio se, naravno, mađarski i njemački), u crkvama se služilo na hrvatskome. Kao što je Milčetić primijetio da u Moravskoj i Donjoj Austriji već nema ili vrlo rijetko ima hrvatskih knjiga, tako je u Zapadnoj Ugarskoj naišao na potpuno drukčiju situaciju. Redovno su se tiskali udžbenici, molitvenici, vjeronaučne knjige, pa i druge publikacije, i to u velikoj nakladi. Tako je npr. *Kršćansko-katoličanski Kalendar za leto 1898...* tiskan u čak tri tisuće primjeraka (Milčetić, 1973:291). I sam Milčetić je bio svjestan koliko to utječe na usporavanje asimilacije: "Izdavanje koledara u tako velikom broju egzemplara svjedoči, da je u ugarskih Hrvata dosta živa narodna svijest" (Milčetić, 1973:291). Za njega je stoga bilo logično da ugarski Hrvati "... sačuvaše čistije svoje narodno biće nego oni u Moravskoj... Ovdje još živo ključa i narodna pjesma... običaji..." (Milčetić, 1973:290), dok je u Moravskoj i Donjoj Austriji utvrdio da "Jezik je njihov znatno prožet čehizmima i germanizmima, hrvatski običaji dosta su mršavo sačuvani... I narodna vjerovanja... slabo se očuvaše..." (Milčetić, 1994:268). Stoga u Moravskoj (a i u Donjoj Austriji): "O nekadašnjem hrvatstvu zbore samo umirući starci, mnoga obiteljska imena, gdje koji običaji, po koja riječ i oblik" (Milčetić, 1973:274).

Hrvatski migranti u nekadašnjoj Zapadnoj Ugarskoj su se gospodarski dobro situirali. S vremenom su, što zbog geografsko-ekoloških utjecaja, što zbog kulturnih dodira i interakcije s drugim i drukčijim kulturama s kojima su u migratornome području nastavili živjeti, što zbog političke situacije, postupno počeli napuštati pojedine elemente

i obrasce svoje kulture. Osim jezika i govora, koji je Milčetić smatrao vrlo bitnim čimbenikom identiteta, određivši ga u duhu onodobne retorike "glavnim biljegom narodnosti", posebnu je pozornost posvetio preostalim kulturnim elementima koje je smatrao označiteljima etno-kulturnoga identiteta.

Što se tiče običaja, vjerovanja, plesova, usmene književnosti, već je spomenuto kako je u Moravskoj i Donjoj Austriji zatekao neku vrstu hibridizirane kulture, koja je po svemu sudeći bila rezultat akulturacijskih i transkulturacionih procesa. No, osim što se dade naslutiti da je u jarkom koloritu, urednosti i čistoći hrvatskih sela vidio nešto specifično hrvatsko, najznačajniji marker hrvatskoga identiteta našao je u narodnoj nošnji (koju je vrlo detaljno opisao i pokušao joj rekonstruirati porijeklo i izvornost).⁶ Ona se očula unatoč tomu što: "Moderna prosvjeta nekako hoće da izjednači običaje, život i nošnju svih naroda" (Milčetić, 1994:258), odnosno, unatoč utjecaju procesa industrijalizacije i urbanizacije, tj. onodobne varijante globalizacije na destrukciju tradicijske kulture. Po specifičnosti i općepriznatoj ljepoti svoje nošnje Hrvati su bili vrlo prepoznatljivi u svome okruženju, a i sami su je smatrali nekim nacionalnim ponosom: "Moravski Hrvati ne ponose se svojim materinskim jezikom, ali se diče svojim lijepim odijelom" (Milčetić, 1994:259). I dalje: "Čudan su pojav obzirom na tu priznatu istinu moravski Hrvati. Oni su već preko 300 godina oaza u njemačkom moru, daleko od svoje domovine, pa ipak sačuvaše svoju nošnju... To je gotova zagonetka" (Milčetić, 1994:258-259).

V. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Očigledno da je u nekadašnjoj zapadnougarskoj regiji, u koju se od prve polovice petanestoga pa do konca šesnaestoga stoljeća uselilo i trajno naselilo oko dvjesto tisuća Hrvata, nastala velika razlika u procesu njihova etno-kulturnoga razvoja.

Razloga je svakako više. Iako su jedni povijesno-političke i administrativne, a drugi puno suptilnije prirode, razlike su nastale pod utjecajem i jednih i drugih, te njihovim prožimanjem.

Kao prvo, valja imati na umu da gospodarske, društvene i političke prilike na cijelom području Austro-Ugarske Monarhije nisu bile jedinstvene. Stoga su se u pojedinim njezinim dijelovima (regijama) stvorili različiti životni uvjeti.

Hrvati u Moravskoj i Donjoj Austriji nisu imali onakvu institucionalnu potporu za održanje svoga identiteta kao što je to bilo s Hrvatima u Zapadnoj Ugarskoj. Naravno, to je bio rezultat političkih događaja.

Naime, nakon kraćega vremenskog prekida, godine 1861. u sastav Zapadne Ugarske ponovno ulazi Međimurje, čime je porastao broj Hrvata na tome prostoru,⁷ a time i broj hrvatskih učitelja, škola, župa i društava. Samo godinu dana poslije hrvatsko-ugarske

⁶ Valja napomenuti da je bio svjestan relativnosti značenja pojma "izvornost".

⁷ Hrvati Međimurja tada su činili više od jedne trećine u odnosu na ukupan broj gradišćanskih Hrvata.

nagodbe od 1868. godine, dakle 1869. godine, donesen je novi ugarski školski zakon koji je manjinama u Ugarskoj osigurao školsku autonomiju. Taj je zakon odredio da se sva školska djeca u obvezatnim šestogodišnjim osnovnim školama moraju podučavati u materinskom jeziku. Uz državne, općinske i privatne škole taj je zakon dao slobodu djelovanja i vjerskim školama te su tako osnovane ili preuređene brojne škole u Zapadnoj Ugarskoj u kojima su se svi predmeti predavali na hrvatskome jeziku, čime se tumači i velik broj tiskanih školskih knjiga na hrvatskome jeziku sedamdesetih godina devetnaestoga stoljeća. Sve su to bili izvrsni uvjeti za nadolazeći hrvatski narodni pokret koji je promicao ideje o povijesnom kontinuitetu, etno-nacionalnom i kulturnom identitetu, razvoju književnosti i jezika, kao i stvaranje vlastite inteligencije, zaustavljanje ili bar usporavanje procesa asimilacije (Valentić, 1973:15-16).

To je bila upravo nevjerojatna razlika u usporedbi s Hrvatima u Moravskoj (pa i Donjoj Austriji), koji i prema Milčetićeve svjedočenju nisu imali nikakvih etničkih institucija. On je dobro uočio da nemaju vlastitu inteligenciju koja bi poticala "slovjensko rodoljublje": "... moravski Hrvati nemaju a ma ni jednoga obrazovanijega čovjeka koji se osjeća Hrvatom. Tako se nikako ne čudim, što su u pitanju narodnom mrtvi, indiferentni – znakovi velikog narodnoga mrtvila ili umiranja" (Milčetić, 1994:269).

VI. REMINISCENCIJA

Analiza Milčetićevih zapisa, trenutno starih stotinjak godina, u kojima iznosi činjenice, stavove svojih informatora i svoje vlastite, može se interpretirati kao potvrda Barthove (Barth, 1969; 1994) i inih recentnih etno-antropoloških teorija o kulturnoj sličnosti i različitosti, a njihovim slijedom i teorija o procesu (etničke i kulturne) identifikacije askribiranjem odabranih specifičnih kulturnih elemenata kao markantnih obilježja svoje (i druge) zajednice, zatim etno-antropoloških teorija o distanci i granicama koje su uvažene i primjenjivane u etnologiji i kulturnoj antropologiji u najnovije doba (usp. Smith, 1991; Banks, 1996; Eriksen, 2004).⁸ i sl.

O čemu je zapravo riječ?

Prvo o tome da kulturne sličnosti privlače zajednice u interakciju, ali rezultiraju relativno brzim procesom a/transkulturacije. Taj se proces ne mora završiti asimilacijom; drugim riječima, ne mora značiti nestajanje ili utapljanje jedne etno-kulturne zajednice u drugu, nego postupno stvaranje transformiranih identiteta s transkultuiranim i transformiranim elementima kulture (kakav je, primjerice, u jednoj od faza zamjene jezika nastanak tzv. moravsko-hrvatskoga jezika).

Drugo, da kulturne razlike stvaraju distancu i granice među zajednicama, tj. da kulturna različitost podržava selekciju osobito markantnih elemenata kulture radi

⁸ Pod pojmom "recentnih teorija" podrazumijevaju se one nastale od šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća do danas.

stvaranja simboličnih i nesimboličnih medija koji će procesom askripcije generirati (uzrokovati i proizvoditi) "promjenjivu istost" (Čapo Žmegač, 2005), tj. identitet.

Za primjer Moravske i dijelom Donje Austrije upravo o tome svjedoči Milčetić: "Premda su moravski Hrvati opkoljeni Nijemcima, premda imadu njemačke škole i upravu, opet mi se čini, da ima u njih više čehizama (razumijevajući pod tim nazivom i slovačko narječje), nego germanizama. Ovdje treba imati na umu, da se već preko 100 godina propovijeda u crkvama češki; hrvatska momčad nauči češki jezik u vojsci; mnogi imadu češke molitvenike, pa tako češki jezik poradi svoje srodnosti utječe više nego njemački na gramatiku i na rječnik moravskih Hrvata. Hodajući po njihovim selima u društvu dotičnih župnika, čudjah se, kako su se mlađi i stariji ljudi trsili, da sa svojim župnikom govore češki. Da su naši Hrvati pali u XVI. v. među Čehe, danas bi još ponešto nošnja, gdjejoja riječ i neke fizičke osobine svjedočile o njihovu podrijetlu; no oni bi jezikom bili Česi, a jezik je glavni biljeg narodnosti. Posve različit jezik, odijelo i običaji bijahu razlog te su se redovno ženili i udavali samo među sobom ne miješajući se s Nijemcima, koji su ih odbijali od sebe svojom mržnjom i podrugivanjem. Tako je danas obiteljski jezik samo hrvatski, a ako malo koga goni potreba u svijet, ne trebaju njemačkoga jezika. Još treba uvažiti, da su dva sela isključivo, a treće pretežno hrvatska. Samo ovako si ja tumačim čudan pojav te moravski Hrvati spasoše svoju narodnost kroz trista godina" (Milčetić, 1994:267-268).

Uz to, distanca i granice među kulturno različitim zajednicama se često umnažaju i potenciraju stvaranjem predrasuda i stereotipa, što još više produbljuje jaz u interetničkoj komunikaciji. Milčetić svjedoči da Nijemci (a ne dakle Česi ili Slovaci): "... rugaju se jeziku hrvatskom... rugaju se odjeći hrvatskoj... Nijemci (su) javno podcjenjivali Hrvate... svagdje se čuje podrugljivo govoriti o Hrvatima i Slovjenima" (Milčetić, 1994:252, 254).

Treće, ako nema – a u Moravskoj i dijelom u Donjoj Austriji nije bilo – adekvatne institucionalne podrške, svi će se čimbenici u procesu identifikacije koji su za Milčetiće-va istraživanja još funkcionirali – fosilizirati. Milčetić kaže da uz stagnaciju i napuštanje materinskoga jezika ista sudbina čeka preostali markantni dio hrvatskoga identiteta. Misli na nošnju, koja će prema njegovu mišljenju doduše postojati u još nekoliko generacija, ali samo u škrinjama za pokazivanje putnicima namjernicima ili lucidnim istraživačima. Suprotno tomu, kulturna razlika spram njemačkih i mađarskih susjeda u Zapadnoj je Ugarskoj također funkcionirala kao mehanizam koji je stvarao i održavao granice i distancu, ali je hrvatski entitet bio potpomognut etničkim institucijama.

Napokon četvrto, održavanjem granica uz manipuliranje elementima kulture doista se odvija proces identifikacije: identitet se istodobno konstruira, rekonstruira, dekonstruira, definira ili redefinira. Elementi kulture mogu biti dio tradicije ili nasljedovani nusproizvod a/transkulturacije. No, koliko će taj proces biti uspješan i kako će se odvijati zapravo najviše ovisi o čimbenicima koji su bili jednaki i jednako krucijalni u Milčetićevo doba i danas (osim globalno promijenjenoga gospodarskog i društveno-političkoga konteksta): pravila umreživanja različitih kultura (npr. manjine i većine) ovise i o broju

pripadnika zajednica te o sličnostima i razlikama od onih s kojima dijele zajednički prostor, o fizičkoj blizini domicilnoga područja (matične domovine) i o političkim prilikama koje diktira elita s gospodarskom i političkom moći. Ta je elita kroz stotine godina, s naročitom agresivnošću u dvadesetome stoljeću, proizvela među gradišćanskim Hrvatima oblik i model "koegzistentnosti različitih", koji je rezultirao s tako snažnom asimilacijom da je to rijedak primjer u svjetskoj povijesti.⁹

Unatoč tomu, na ovaj ili onaj način su se odvijali infra-identifikacijski procesi koji su rezultirali permanentnom transformacijom identiteta, čiji je pak rezultat ono što ni Milčetiću nije bilo objašnjivo: taj "čudni pojava" – da: još ih ima.

LITERATURA

BANKS, Markus (1996): *Ethnicity: Anthropological Constructions*. Routledge, London - New York.

BARTH, Frederik (ur.) (1969): *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Cultural Difference*. Little Brown & Co, Boston.

BARTH, Fredrik (1994): Enduring and Emerging Issues in the Analysis of Ethnicity, U: ur. Has Vermeulen i Cora Govers, *The Anthropology of Ethnicity. Beyond "Ethnic Groups and Boundaries"*, Het Spinhuis Publishers, Amsterdam, str. 11-32.

BELAJ, Vitomir (1982): Slavistika na Varaždinskoj gimnaziji i njezin udio u proučavanju tradicijske kulture, U: *Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije* 1, Zbornik posavetovanja slovenskih in hrvaških etnologov ob 130-letnici smrti Stanka Vraza, Ormož, 18.-19.11.1981., Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva 8, Ljubljana, str. 161-170.

BELAJ, Vitomir (1998): Povijest etnološke misli u Hrvata, U: *Etnografija. Svagdan i blagdan hrvatskoga puka*. Matica hrvatska, Zagreb, str. 337-357.

BELAJ, Vitomir (2000): Mjesto Antuna Radića u hrvatskoj etnologiji, U: *Zbornik "Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama"*, zbornik radova znanstveno-stručnih skupova Matice hrvatske 1995.-2000., Matica hrvatska, Varaždinske Toplice, str. 119-130.

BRATULIĆ, Josip (1997): Sto pedeset i pet godina Matice hrvatske, U: *Matica hrvatska 1842.-1997*, Matica hrvatska, Zagreb, str. 5-13.

ČAPO ŽMEGAČ, Jasna (1997): Antun Radić i suvremena etnološka istraživanja, *Narodna umjetnost* 34/2, Zagreb, str. 9-33.

ČAPO ŽMEGAČ, Jasna (2005): "Promjenjiva istost". Procesnost i otvorenost hrvatskog identiteta, izlaganje, Annales Pilar 2005, Interdisciplinarni skup *Globalni i lokalni izazovi identitetu i razvoju Hrvatske*, Programska knjižica, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, sažetak, Zagreb, str. 33-34.

⁹ Usp. Valentić, 1973. i dr.

ČULINOVIĆ-KONSTANTINOVIĆ, Vesna (1979): Historijski prikaz etnoloških istraživanja i interesa za narodnu kulturu u Hrvatskoj, *Etnološka tribina* 2, Zagreb, str. 67-88.

ERIKSEN, Thomas Hylland (2004): *Etnicitet i nacionalizam*. Biblioteka XX vek, Beograd.

GRBIĆ, Jadranka (1997): Etnološki diskurs prošlosti – Kukuljević u Bosni 1858. godine, *Bosna franciscana* 8, Sarajevo, str. 145-155.

GRBIĆ, Jadranka (2002): Etnografsko-etnološki i folkloristički rad Ivana Milčetića, U: ur. T. Maštrović, *Zbornik o Ivanu Milčetiću*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatski književni povjesničari, Znanstveni zbornici, sv. 7, Zagreb, str. 113-119.

KUČEROVA, Kvetoslava (1998): *Hrvati u srednjoj Europi*. Matica hrvaska - Matica slovačka, Zagreb.

LJETOPIS JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI ZA GODINU 1923., svezak 38. (1924): ("Ivan Milčetić", napisao redovni član dr. A. Musić), Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.

MILČETIĆ, Ivan (1917): Koleda u Južnih Slavena, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 22, Zagreb.

MILČETIĆ, Ivan (1973): Među Hrvatima Donje Austrije i zapadne Ugarske, U: *Gradišćanski Hrvati*, Komisija za kulturne veze s inozemstvom Izvršnog vijeća Sabora SRH, Zagreb - Čakavski sabor, Žminj, str. 265-294.

MILČETIĆ, Ivan (1994): O Moravskim Hrvatima, U: ur. Dragutin Pavličević, *Moravski Hrvati*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, str. 248-273.

NIKOČEVIĆ, Lidija (1984): Život i djelo Ivana Milčetića, *Etnološka tribina* 6-7, Zagreb, str. 91-96.

PAVLIČEVIĆ, Dragutin (1994): *Moravski Hrvati. Povijest – život – kultura*. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.

RADIĆ, Antun (1897): Osnova za sabiranje građe o narodnom životu, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 2, Zagreb, str. 1-88.

RADOS, Zvezdana (2002): Ivan Milčetić kao putopisac, *Zbornik o Ivanu Milčetiću*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatski književni povjesničari, Znanstveni zbornici, sv. 7, Zagreb, str. 121-134.

SAPUNAR, Andrea (2002): Milčetićev putopis o Hrvatima Moravske, Donje Austrije i zapadne Ugarske, *Zbornik o Ivanu Milčetiću*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatski književni povjesničari, Znanstveni zbornici, sv. 7, Zagreb, str. 135-148.

SMITH, D. Anthony (1991): *National identity*. Penguin Books Ltd., London.

VALENTIĆ, Mirko (1973): Novija povijest Gradišćanskih Hrvata, U: ur. Z. Črnja, M. Valentić i N. Benčić, *Gradišćanski Hrvati*, Čakavski sabor, Zagreb, str. 15-39.

VALENTIĆ, Mirko (1984): Turski ratovi i velike seobe Hrvata u XV. i XVI. stoljeću, U: ur. V. Belaj et al., *Gradišćanski Hrvati 1533-1983*, Društvo za suradnju s gradišćanskim Hrvatima i

drugim hrvatskim manjinama u susjednim zemljama, Centar za istraživanje migracija i narodnosti, Zagreb, str. 5-15.

VULIĆ, Sanja (2002): Milčetić i Hrvati na gradišćanskohrvatskom govornom području, U: ur. T. Maštrović, *Zbornik o Ivanu Milčetiću*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatski književni povjesničari, Znanstveni zbornici, sv. 7, Zagreb, str. 261-286.

THE TRAVELOGUE REFLECTIONS OF IVAN MILČETIĆ: AMONG THE CROATS OF MORAVIA, LOWER AUSTRIA AND WESTERN HUNGARY

Summary

Ivan Milčetić's (1853-1921) biographers have divided his overall scholarly work into several large groups: the first is made up of his literary-historical works, the second of his philological research, while the third covers his works in the fields of ethnology and folkloristics. Milčetić's ethnographic and folkloristic research made a valuable contribution to the development of ethnological thought in Croatia and he is regarded in Croatia as one of the founders of Croatian ethnology as an independent field of scholarship. Comments are given in the article on his views of *narodopis*, or ethnology, and then on his efforts in the conception of the first ethnological journal in Croatia, *The Journal of the Folk Life and Customs of the Southern Slavs*, which was the result of his developed conception of scholarly work as a whole, and of ethnological and folkloristic papers, with particular reference and ethnological analysis of travelogue reflections on the Moravian, Lower Austrian and Western Hungarian Croats, whom he visited in 1895 and 1898.

Key words: Burgenland Croats / Ivan Milčetić / identity